

Básník nad propastí

Nad Básněmi a brundibásněmi Jiřího Pištory

Nakladatelství Host vydalo souborné dílo Jiřího Pištory (1932–1970), básníka, v jehož osudu se protнула osobní tragika s tragikou společenskou. Ústředním obrazem jeho tvorby je příznačně propast, na jejímž dně se nachází neproniknutelné tajemství života. Poezie do něj občas smí nahlédnout, často však za cenu nejvyšší oběti.

PETR ZAVADIL

„V poezii především je výsostnou anekdotou, strašlivě úplnou, nevyhnutelnou a prázdnou – očividnou a vidoucí – anekdota sebevraždy. Můžeme toho litovat, divit se tomu, předstírat odmítnutí, faktem je, že zjištění je vždycky stejné: sebevražda má hodnotu *psaného znaku*, je to autorská poslední tečka, která převrací celé dílo naruby, rozrývá je zevnitř, pracuje tak, jako červ obrací srdce každého verše. V některých případech je taková četba zkreslující, ba nemístná.“ To píše francouzský básník o jiném, který se zabil. Je tahle otázka na místě v případě Jiřího Pištory? Sebevraha uvlačeného k smrti vnějšími okolnostmi, převálcovaného dvěma nejbrutálnějšími režimy dvacátého století, z nichž první mu vzal za heydrichiády otce a ten druhý skoro všechno ostatní? Nebo člověka, který v sobě od začátku nese vědomí propasti, strašlivého neproniknutelného tajemství života, do kterého poezie občas smí nahlédnout, byť za cenu toho, že obětuje své prostředníky? První odpověď se nabízí sama. Druhá pokouší. Stín vržený absolutním závěrečným gestem skutečně jako by alespoň zčásti temně prozářil slova, která v denním světle vypadala skoro nevinně. Vypadala, jenže v Pištory

světě naprosté zodpovědnosti je nevinnost škrtnutá prakticky od začátku, jsme v „plození a smrti/ bez konce zodpovědní“.

Poznání, které děsí

Objasňuje smrt, odkud a kam natahoval básník lano, když našel svůj obraz v postavě provazochodce? Je to lano vedoucí od začátku ke konci, od narození k hrobu, od tušení k poznání nevyhnutelnosti? Nebo prostě vržené naslepo do prázdna? Básník naznačuje odpověď, „naznačuje kruček, o který je/ možno se usmát *mimo lidskou tvář*“ [zvýraznil P. Z.].

A přitom dal Tváři jméno. Jak vyplývá ze vzpomínkové črty jeho přítele Jiřího Gruši, právě Pištora vtiskl tento název prvnímu nezávislému časopisu šedesátých let. Tvář: to, co se proměňuje, ale podstatou nerezaví, to neodmyslitelné od nás, to, co nelze – alespoň v jeho pojetí – vzít ani ztratit... A když už to nejde uchovat, raději přijít úplně o všechno. Proč to pro básníka nebylo možné ani v normalizaci, ani v pokusu o exil? Snad proto, že nelze od tváře odpárat řeč. Čeština ztracená v německém prostředí a zploštělá, znásilněná, zprzněná normalizací nakonec naplnila provazochodcovu lanu příliš. Nehledě na osobní ústrky. „Jestli je bůh,/ mělo se mu to sdělit/ včas...“ Nestalo se...

Nevíme tedy jistě, kam vedlo lano. Zato tušíme, nad čím. Baudelaire byl zřejmě první v moderní poezii, kdo si pod nohama otevřel zející propast – vyslovil to, o čem by se nemělo mluvit, poznání, které děsilo a dodnes děsí spořádané geometrické duchy. A nakonec do toho prázdna šlápl. I Jiří Pištora v sobě tuhle propast nese, od prvních básní ví, že „je v člověku/ studeno jako v rybách“. Ve vnějším světě na sebe jeho propast bere podobu svého negativu: hory, magnetické hory, ve které můžeme a nemusíme spatřovat ruskou hroudu, ale od které se každopádně nelze

odpoutat: „Nikdo už neví, pokolikáté vyplouváme/ od pobřeží magnetové hory. Ani vítr/ není vinen věčností.../...ráno hlásí strážní koš/ magnetovou horu“. Propast osobní a propast společná se protínají v jednom tragickém básnickém osudu.

Lano řeči natažené k prasknutí

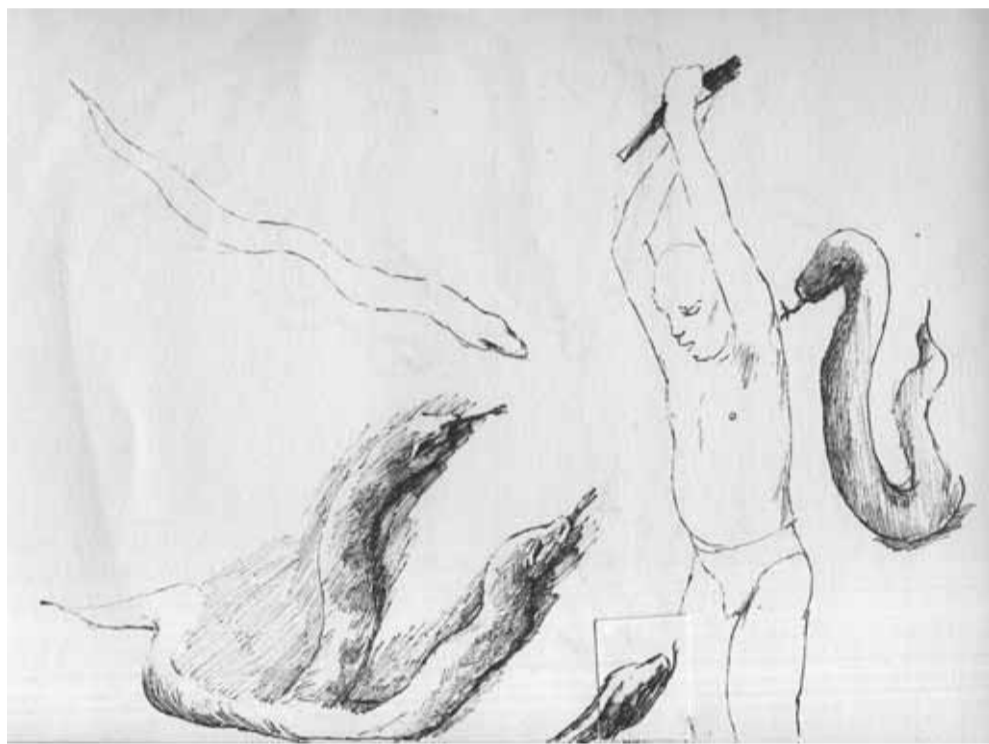
Obraz provazu nataženého k prasknutí lze vztáhnout i na Pištoryho řeč. Málodky měla čeština tak přesného milence. Hned ji natáhne, hned smrskne, hned obrátí naruby, hned rozbije. Narušování větné stavby, ironie, přesně znějící a přesně umístěné neologismy, ze kterých nikdy nesmrdí samoučel („rozsutec“, „ticho lidopád“), to všechno především

ve vrcholné knize *Mezery v paměti*. „O mrtvých dobré/ napršelo sosnám/ a ovce vešly do mléka“. U Pištory rozhodně souhlasím: o mrtvém nám napršelo jen to dobré – byť se zpžděním, po letech suchopáru.

Smrt jako vyústění pevného charakteru. Žádné vzdory a křiklavá gesta, jen neústupná pevnost, (sebe)ironický šleh. Průzračný a tvrdý jako sklo. A stejně křehký. Než by se ohnul, radši praskne. Poctivý postoj, poctivá smrt, poctivá kniha. Jedna z nejlepších za letošní rok.

Autor je překladatel.

Jiří Pištora: Básně a brundibásně. Host, Brno 2012, 270 stran.

Kresba Silvie Vavřinová

literární zápisník

Když bota netlačí

JAN ŠTOLBA

Když bota netlačí, na nohu si nikdo nevzpomene.

Čuang-c'

Jenomže dnes boty tlačí a dřou a nohy bolí. Obecně se však tenduje spíš k tomu rozhořčeně se hned obořit na všechn vesmír kolem. To on za všechno může. Nikoli zout botu a pokorně přiznat, že kdesi tlačí, a najít kde a jak. „Příběh“ těchto dní je pak plný divných, závrát vzbouzejících tvrzení, jež nese-dí a drhnou.

Manželka slavného režiséra Beata Jakubisková poté, co přešla svým statným „předměstským užitkovým vozidlem“ (SUV) na křižovatce chodce, prohlašuje něco v tomto smyslu: Je strašné, když jeden neporuší žádná pravidla, a přesto přijde o život člověk. Větu lze číst dvojným způsobem. Mohl by v ní znít úlek a zděšení z toho, jak chabá a nedokonalá jsou naše „pravidla“ a jak mnoho musíme jít ještě i za ně a nad ně, abychom okolí ochránili před sebou samými, životu nebezpečnými. Ve větě však může znít pouhé rozhořčení: Jak k tomu přijdu – neporušit žádná pravidla, a přesto spadnout do maléru?! Obávám se, že druhé čtení je v tomto případě pravděpodobnější.

Svět pirátů vůbec skýtá podivuhodné příklady. Janoušek brutálně přejede ženu, a dnes tvrdí: neviděl jsem ji. Což máme rovnou číst: nemohu za to. Ano, má to mít svou zvláštní, zkroucenou logiku; cožpak lze nést odpovědnost za něco, co jsem neviděl? Nemohu přece pykat za něco, co oči nevidí! Neviděl jsem, nejsem tady, já je někdo jiný.

Neobyčejně barvitou kapitolku vezdejšího „příběhu“ teď píše poslanec Rath. Také jeho výroky a tvrzení divně skřípou a dřou, i on, jako v podivném snu, věří, že bota zázračně přestane tlačit, peníze v krabici změně se zas ve víno a jemu se mávnutím proutku vrátí stará dobrá arogantní svoboda.

„V tomto spisu najdete spoustu vět a slov o tom, že peníze na volby, financování voleb –“ vyhřimal doktor Rath, některými považovaný za brilantního rétora, ve své nedávné parlamentní filipice. Poslancovo vyjádření je zde podivuhodně odslovesněno, zazní jen, „že peníze na volby“; větě osudově chybí jakýkoli motus, vysvětlující pohyb. Jaké peníze že tu jsou? Odkud se vzaly, co se s nimi dělo, kdo je přinesl, kam je přesouval, jak a proč s nimi nakládal? Namísto jakéhokoli hybatele však jen mrtvě pleskne o zem: „že peníze“.

I David Rath je někdo jiný. Je to jakýsi onen „David Rath“, snad ze sna nebo odkud, o němž sám poslanec stejného jména mluví ve třetí osobě jako o někom dalším: „Trvám na tom, že David Rath úplatek nevzal!“ Bota tlačí, ale noha uvnitř přece není, nemůže být moje.

Až jako útěcha v tomto mrazivě děsném, zároveň přihlouplém světě zapůsobí podivuhodná kniha, napsaná již někdy v polovině šedesátých let, poprvé však publikovaná až teď. Román *Škodlivý prostor* Vladimíra Mikeše (1927), doyen českých romanistů, ale též

utajeného básníka a prozaika, byl počátkem roku 1970 dotažen až do sloupových korektur. Mikešova kafiáda vychází však teprve nyní v nakladatelství Plus. Román má prostou premisu, celý je popisem jednoho zápasu mladých manželů s hluky samoobsluhy v přízemí. Jejich úsilí je banální, zároveň monstózní. Také zde jsme náhle ve světě, kde jediná „chyba“ tlačí a dře a pohlcuje celý život, nabaluje na sebe nemožné, neřešitelné, dvojaké situace. *Škodlivý prostor* však rozměr pouhé kafiády posléze výrazně přesáhne. Převrací se v podivuhodné civilní delirium, komicke i přízračné, plné zvláštních ambivalencí. I příběh „prastarého lidského páru“ se dá číst tak či onak, jako tísňový, přítom komický souboj, ale možná též absurdní naplnění osudu, snad tu dokonce můžeme tušit záhadnou oběť vstříc věcem příštím. Než jako úzkostné cvičení vyznívá nakonec Mikešův román hřejivě, lidsky posmutněle, což samo o sobě už je nadějně.

Když bota netlačí... Na aforismus Mistra Čuanga, jež jsem si tu dovolil zneužít a ušpinit naší nevábnoú každodenností, jsem nedávno narazil v knize Paula Wilsona *Bohemian Rhapsodies*. Čerstvě ji vydal Torst a Kanaďan Paul Wilson (1941), dvorní překladatel Josefa Škvoreckého a Václava Havla z češtiny, hlavně ale legendární undergroundový a křížovnícký kumpán a regulérní, i když dávnou nehrající člen Plastiků, ji s patričníou skromnou slávou pokřtil koncem května v Knihovně Václava Havla.

Bohemian Rhapsodies jsou souborem článků a esejů, napsaných v průběhu zhruba tří desetiletí a zabývajících se českou kulturou, Škvoreckým, Havlem, Seifertem, undergroundem. Wilsonova kniha, vedle toho, že je navýsost živá a zajímavá, má v sobě i cosi dávne

dojemného, hřejivého. „Skoročech“ Wilson, po Chartě 77 z Československa vyhoštěný, zůstal věrný svým „kámošům“ za železnou oponou, svému osudovému tématu. Dnes se kruh uzavírá. Noblesní překladatel se vrací do svého druhého domova a ke zdejšímu krivolakému „příběhu“ přidává své noblesní svědectví, svá pokorná a noblesní slova. „Jako skoro-Čech jsem si zřejmě osvojil tu zdejší hlubokou víru v moc slov – v moc, jež odlišuje dobro od zla. Je to víra, která se zakládá na ještě hlubší a starší víře, totiž že slova obsahují nejenom lingvistické významy, které se ovšem dají různě kroutit a zneužívat, ale že také jakýmsi tajemným způsobem obsahují lidské zkušenosti, které není možno popřít.“

Tento hlas, na rozdíl od příznaků promlouvajících v první polovině Zápisníku, tu prostě je přítomen, nechce se za nic schovávat, vyhat se sám ze sebe. Naopak přirozeně zná své „doma“, kam se bez obav vrací. Paul Wilson použil citát z Mistra Čuanga jako motto k jednomu ze svých esejů. *Bohemian Rhapsodies* jsou však uvedeny ještě jedním delším mottem, jehož autorem je John Donne, nese v roce 1624 a s dovolením se ho tu pokusím přeložit. Noha jde dál, vezdejší příběh trvá.

„Celé Lidstvo jest jeden Autor; jeden svazek; zemře-li člověk, není z knihy vytržena jedna Kapitola, ale je přeložena do lepší řeči; a každá Kapitola musí být takto přeložena; Bůh zaměstnává vícero překladatelů; některé kusy přeloženy jsou Věkem, některé nemocí, některé válkou, některé spravedlností, avšak Boží ruka jest přítomna v každém překladu; jeho ruka pak znovu sváže všechny naše rozházené listy pro Knihovnu, v níž každá kniha ležet bude otevřena vstříc té další.“

Autor je básník, literární kritik a hudebník.